

see mniejszości niemieckiej. Skutkiem tego stało się podejmowanie przez członków tej społeczności na dużą skalę działalności organizacyjnej. Na fali entuzjazmu powstało wiele stowarzyszeń zrzeszających jej członków. Władze polskie początkowo niechętnie odnosiły się do stosowania w nazwie organizacji terminu mniejszość niemiecka. Starannie zarysowano w prezentacji problemu obraz życia organizacyjnego tej społeczności po 1989 r., unikano też sytuacji nauczania języka ukraińskiego w województwie zachodniopomorskim. Analitycznej wiedzy dostarcza się o utworzeniu tzw. Uniwersytetu Otwartego upowszechniającego wiedzę o mniejszościach, istniejących od 2008 r. w Szczecinie. W prezentacji problemu dostarcza się bogatej warstwy informacji o podejmowanych przez ów podmiot działalności.

Ukazując relacje między instytucjami kultury (a w tym bibliotek) z mniejszościami podkreśla się relacje „swoich” i „obcych”, od relacji tych zależy kształt „patriotyzm”. Podkreśla się w przemianach tych wagę ich siły cywilizacyjnej (s. 261).

Problem mobilizacji etnicznej mniejszości ukazuje się na przykładzie Międzynarodowych Spotkań Zespołów Cygańskich, organizowanych od 1989 r. w Gorzowie Wielkopolskim. Przypomina się genezę spotkań oraz ich nośność dla społeczności romskiej. Utrwała on pozytywny wizerunek Romów w społeczności miasta, powoduje zmniejszanie się przejawów nietolerancji wobec tej społeczności. Obraz życia organizacyjnego ukazuje się też na przykładzie funkcjonowania Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Wiedzy faktograficznej o mobilizacji etnicznej dostarcza się na gruncie prezentacji działalności szczecińskiego oddziału Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów, który ukonstytuował się 26 listopada 1950 r. jako jeden z 18 oddziałów ogólnopolskiej organizacji. Obecnie jest ich 16. Po 1990 r. organizacja wyszła ze swoją działalnością „na zewnątrz”. Jest jednak organizacją borykającą się z brakiem młodzieży. W prezentacji problemu ukazuje się najważniejsze formy aktywności towarzystwa, jakie ujawniły się po 1990 r.

Integralną część książki stanowi zamieszczona w niej *Bibliografia*. Wskazuje się w niej ty-

tuły publikacji odbijających stan i kierunki rozwoju mniejszości narodowych grup etnicznych w rzeczywistości europejskiej, polskiej, regionalnej (zachodniopomorskiej).

Wartość publikacji polega przede wszystkim na: 1. ukazaniu współczesnej kondycji kulturowej mniejszości i grup etnicznych w Polsce oraz przestrzeni zachodnioeuropejskiej; 2. określeniu mobilności etnicznej poszczególnych narodowości i grup etnicznych w Polsce; 3. ukazaniu meandrów życia mniejszościowego w przestrzeniach lokalnych na tle polskiej polityki mniejszościowej; 4. zarysowaniu regionalnego kontekstu polityki etnicznej, zwłaszcza w kontekście regulacji prawnych; 5. wskazanie na rolę edukacji w podtrzymywaniu odrębności narodowościowej i etnicznej poszczególnych społeczności.

Andrzej Chodubski

Rosja w procesach globalizacji, red. Stanisław Bieleń, Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Warszawa 2013, ss. 318.

Uznając, że Rosja jest szczególnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych nie tylko ze względu na swoją historię i geografę, ale także z uwagi na trudności z zakwalifikowaniem jej jako wielkiej potęgi. Pracownicy nauki w Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego podjęli się zadania ukazania jej udziału w procesach globalizacyjnych. Przyjmując stanowisko, że istnieje wiele sprzecznych interpretacji na temat jej aktywności i ról odgrywanych w stosunkach międzynarodowych, zaproponowali przegląd rozmaitych dziedzin, wobec których Rosja zajmuje określone stanowiska. Pozwala to ukazać fenomen Rosji na tle rozmaitych wyzwań i zagrożeń oraz aktywności w ich rozwiązywaniu.

Zauważa się, że zaangażowanie Rosji w procesy globalizacji jest uwarunkowane czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Do tych pierwszych należą przede wszystkim interes narodowy i strategiczne kalkulacje, dokonywane przez elity rządzące. Są one oparte na bogatym dziedzictwie mocarstwowym i imperialnym oraz mentalności narodu potrafiącego sprostać

wielkim wyzwaniom cywilizacyjnym. Do czynników zewnętrznych należą rozmaite presje i okoliczności, będące rezultatem współzależności, w jakie Rosja wchodzi z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, a także układ sił, w jakim się ona znajduje. Te czynniki powodują, że Rosja buduje własną wizję swoich strategicznych interesów i form ich realizacji w środowisku międzynarodowym.

Zauważa się, że rosyjscy przywódcy polityczni opowiadają się za taką wizją globalnego porządku międzynarodowego, w której kilku wielkich graczy realizuje swoje interesy, zdając sobie jednocześnie sprawę, że wspólnej odpowiedzialności na sprawy globalne zarówno w zakresie bezpieczeństwa wojskowego, klimatycznego, energetycznego, jak i w dziedzinie stabilności gospodarczej i wyrównywaniu szans rozwojowych. W tym sensie zaangażowanie Rosji w rozwiązywanie rozmaitych problemów globalnych należy rozpatrywać na tle zachodzących przemian w systemie stosunków międzynarodowych będących konsekwencją dehegemonizacji czyli powstania świata zorientowanego na policentryzację i multilateralizm.

W prezentacji problemu zarysowuje się czterenaście zagadnień, zatytułowanych kolejno: 1. Rosja jako uczestnik procesów globalizacyjnych; 2. Rosja w procesach zarządzania łańcem międzynarodowym; 3. Rosja wobec procesu integracji europejskiej; 4. Rosja w procesach transgranicznych; 5. Ekonomizacja polityki zagranicznej Rosji; 6. Akcesja Rosji do Światowej Organizacji Handlu; 7. Rosja wobec światowego kryzysu finansowo-gospodarczego; 8. Miejsce Rosji w systemie bezpieczeństwa energetycznego; 9. Rosja wobec międzynarodowego reżimu zmian klimatycznych; 10. Rosja wobec terroryzmu międzynarodowego; 11. Rosja wobec zbrojeń i rozbrojenia; 12. Rosja wyzwiał społecznych, patologii, epidemii i wykluczeń; 13. Rosyjska kultura w procesach globalizacji; 14. Aktywność Rosji w globalnym dialogu międzycywilizacyjnym.

W analizie poznawczej wskazuje się, że po rozpadzie ZSRR stało się rzeczą oczywistą, że powstające na jego gruzach poszczególne struktury państwowe usiłowały znaleźć dla siebie takie rozwiązania, aby jak najszybciej włączyć się w procesy zachodzące na świecie. Zbiegło

się to z globalizacją rozumianą jako przyspieszenie i intensyfikacja transformacji procesów ekonomicznych, społecznych i politycznych, które obejmują cały glob. Podkreśla się, że ze względu na rewolucję technologiczną w sferze komunikowania i transportu świat ulega deterytorializacji, maleje znaczenie dystansów geograficznych, wzrasta szybkość przepływu idei, wizerunków i wartości, zmniejsza się zaś znaczenie granic, a raczej rośnie ich przepuszczalność i transparentność. Globalizacja oddziałuje na organizację stosunków między państwami, podział ról oraz sprawowanie władztwa. Decyduje o kształtowaniu się ogólnosiwiatowej stratyfikacji, wyrażającej się w hierarchii wpływów i nierównym rozwoju. Hierarchia ta odłania asymetrię w tworzeniu, zarządzaniu i dostępie do dóbr i wartości, których jedne państwa są beneficjentami, a nie ponoszą straty. Takie ujęcie globalizacji jest szczególnie bliskie Rosji, której elity polityczne dostrzegają w niej proces politycznego programowania nowych imperialnych zależności. Skutkują one w postaci narastającej kontroli, ograniczeń czy wymuszeń ze strony największych potęg wobec państw słabszych.

W latach 90. XX w. Rosja miała inne problemy niż wyzwania związane z globalizacją. Wynikały one z konieczności obrony stanu posiadania, odbudowy statusu międzynarodowego i uzyskania nowej legitymizacji ze strony innych państw, zwłaszcza mocarstw. W świetle chaotycznej transformacji politycznej i gospodarczej Rosja nie była w stanie reagować w sposób świadomy i zorganizowany na wiele zjawisk, związanych z globalizacją. Często dotyczyło to wykorzystanie starych nawyków gospodarowania, z jednoczesnym bezkrytycznym importowaniem zachodnich ideologii i wzorów zachowań. Większość społeczeństwa rosyjskiego znalazła się w krytycznej sytuacji, często pozbawiona wszelkich dochodów i środków na przetrwanie. Zauważa się, że Rosja znalazła się pośród państw, które zarówno korzystają z globalizacji, jak i ponoszą ofiary, czy negatywne konsekwencje tych procesów.

Wskazuje się, że następstwem globalizacyjnym według niektórych kręgów politycznych stały się: kryzys demograficzny, deindustrializacja, kryminalizacja społeczeństwa, katastrofa ekologiczna.

Zauważa się w analizie poznawczej, że Rosja mimo kłopotów z transformacją wewnętrzną, należy do grupy potęg, które mogą wpływać na wiele procesów międzynarodowych. Wynika to przede wszystkim z jej potencjału surowcowego, geopolitycznego i geostrategicznego. Należy do czołówki producentów i eksporterów ropy naftowej i gazu ziemnego, wpływa na sytuację w wielu regionach od Europy Wschodniej poczynając przez Bliski i Środkowy Wschód, Azję Środkową, aż po region Azji i Pacyfiku. Jest przede wszystkim państwem „pomostowym” między dwoma gigantami współczesnej gospodarki światowej, tj. Unią Europejską i Chinami. W kontekście relatywnie malejącej roli USA taka pozycja może mieć ważne konsekwencje dla ukształtowania się nowego układu sił w perspektywie XXI w. Rosja zyskała na wiarygodności jako „sojusznik Zachodu”, kiedy opowiedziała się jednoznacznie po jego stronie w walce z terroryzmem i dążenia do kontroli niestabilnych światowych peryferii, zwłaszcza dotyczące wspierania NATO w Afganistanie.

Zauważa się, że udział w procesach globalizacyjnych wymusza uświadomienie sobie przez Rosjan zarówno ich cywilizacyjnej odrębności, jak i zbieżności z tendencjami powszechnymi. Rosja dokonuje swojej samoidentyfikacji uświadamiając sobie po raz pierwszy od czasów Piotra Wielkiego konieczność dokonywania zasadniczej zmiany, polegającej na wpisaniu się w główny nurt przemian cywilizacyjnych współczesnego świata. Towarzyszy temu zespalanie tradycji i wyjątkowości z otwartością i innowacyjnością. W refleksyjnym oglądzie wskazuje się, że stanowisko Rosji wobec wyzwań i zagrożeń globalizacyjnych sprowadza się do starego dyskursu między modernizacją a tradycjonalizacją, między zwolennikami otwarcia na świat a obrońcami unikalnej drogi rozwoju (s. 31).

Przypomina się, że globalizacja oznaczała dla Rosji zetknięcie z wielkim wyzwaniem, głównie o charakterze nowych ryzyk i zagrożeń dla bezpieczeństwa i rozwoju państwa. Podkreśla się też, że Federacja Rosyjska stoi na stanowisku utrzymania, a nawet wzmocnienia ukształtowanych po II wojnie światowej instytucji porządku międzynarodowego (zwłaszcza w wymiarze systemu bezpieczeństwa zbiorowego) (s. 43).

Zauważa się w analizie powiązań Rosji z procesem integracji europejskiej, że postrzegane są one przez pryzmat potencjalnych szans rozwojowych oraz równowagi sił w stosunkach międzynarodowych. Wskazuje się, że myślenie strategiczne rosyjskich władz zakłada próbę pogodzenia kilku, wydawałoby się sprzecznych ze sobą priorytetów, m.in. ujawniają one chęć budowy ścisłego partnerstwa z państwami Unii Europejskiej, przede wszystkim w sferze politycznej, z drugiej jednak strony zwraca się uwagę na wykorzystanie potencjału Unii Europejskiej w celu szybkiej modernizacji kraju.

W analizie poznawczej wskazuje się, że Rosja tkwi w pewnym „niedookreśleniu” co do swego wyboru między Zachodem i Wschodem. Opiera się procesom transgranicznym, poszukując gwarancji względnej równowagi w relacjach ze światem zewnętrznym. Od czasu rozpadu Związku Radzieckiego i odejścia na przełomie lat 80. i 90 XX w. od gospodarki centralnie sterowanej na rzecz gospodarki wolnorynkowej państwo w coraz większym stopniu wiązało się z światowym systemem gospodarczym. Symbolem ambicji Rosji w sferze międzynarodowej gospodarki stało się dążenie do uczynienia z Moskwy globalnego centrum finansowego, a z rubla waluty rezerwowej (s. 91). Przypomina się, że „lwią” część wzrostu gospodarczego Federacja Rosyjska zawdzięcza dochodom uzyskanym z eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego. Potęgą aktorów wewnętrznych w dużej mierze jest pochodną eksportu surowców. W refleksji uogólniającej zauważa się, że rządzącej elicie brakuje jednak dla poważnych przemian wewnętrznych realnej i świadomej ekonomizacji polityki zagranicznej (s. 109). W polityce międzynarodowej Rosji zauważa się jej uczestnictwo w różnych światowych organizacjach gospodarczych, wśród nich wskazuje się jej członkostwo w Światowej Organizacji Handlu.

W refleksyjnym oglądzie ukazano sytuację Rosji wobec światowego kryzysu finansowo-gospodarczego. Wskazuje się tu kryzys spowodował gwałtowny spadek cen ropy oraz doprowadził do obumierania nadwyżki budżetowej i poziomu rezerw walutowych; nastąpił odpływ kapitału w związku z ucieczką inwestorów z rynków „wschodzących”, do których zalicza się Rosję. Zauważa się, że jednym z sekto-

rów gospodarki światowej, w którym procesy globalizacyjne są zauważalne od dziesięcioleci jest system energetyczny. Na początku XXI w. kluczowe znaczenie dla globalnego bilansu energetycznego mają trzy surowce: ropa naftowa, węgiel i gaz ziemny, dzięki którym produkowane jest 85,8% energii na świecie (s. 161).

Zauważa się, że rosnącemu globalnemu popytowi na surowce energetyczne, przede wszystkim ropę naftową i gaz ziemny towarzyszy zjawisko wyczerpywania łatwo dostępnych zasobów surowców. Największe koncerny energetyczne prowadzą badania nad metodami eksploatacji złóż niedostępnych ze względu na położenie lub budowę geologiczną. Efektem tych wysiłków stało się m.in. opracowanie metody szczelinowania, niezbędnej do przemysłowego wydobywania gazu ziemnego z łupków skalnych. Globalnym procesem, związanym ze zjawiskiem popytu na surowce energetyczne i rosnących kosztów badań i eksploatacji nowych złóż jest wzrost cen surowców.

Federacja Rosyjska dąży do zajęcia pozycji kluczowego dostawcy paliw do Unii Europejskiej. Gazprom sprzedaje surowiec europejski odbiorcom głównie na podstawie długoterminowych kontraktów, zawieranych na 20–25 lat i potwierdzonych dwustronną umową międzynarodową.

Wskazuje się dalej, że Rosja jest krajem o dużym znaczeniu dla problemu globalnych zmian klimatycznych, które sprowadza się do trzech elementów: ilość emitowanych gazów cieplarnianych, posiadania największej na świecie nadwyżki uprawnień emisyjnych oraz ogromnego potencjału wychwytywania i magazynowania dwutlenku węgla. W 2008 r. Rosja zajmowała czwarte miejsce na świecie pod względem poziomu emisji dwutlenku węgla. Państwo to zajmuje daleką, 81 pozycję w rankingu wrażliwości na zmiany klimatyczne (gdzie pierwszą pozycję zajmuje kraj najbardziej odporny – Dania), sąsiadując z takimi państwami, jak: Jordania, Sri Lanka czy Filipiny. Problemy ekologii, w tym zmian klimatycznych, nie należą jednak do priorytetów elit rządzących Rosją.

W analizie zjawiska terroryzmu zauważa się, że jest on obecny w rosyjskim życiu politycznym od niemal dwóch wieków. W drugiej połowie XIX w. w Rosji (wówczas carskiej) upo-

wszechniła się praktyka zabójców politycznych, mająca prowadzić do rewolucji społecznej. Po 1917 r. nie zaniknęły one całkowicie, m.in. podejmowano próby zamachu na Leonida Breżniewa i Michaiła Gorbaczowa. Po zimnej wojnie i upadku Związku Radzieckiego znaczenie terroryzmu i jego zwalczania z perspektywy sukcesorki ZSRR – Rosji stopniowo rosło. Wiązało się to z niestabilnością polityczną panującą na znacznej części dawnego terytorium ZSRR, zwłaszcza zaś wybuchem w przestrzeni poradzieckiej wielu konfliktów lokalnych, przeważnie o podłożu etnicznym lub religijnym.

W sferze zbrojeń i rozbrojenia najistotniejsze wyzwania Rosji dotyczą polityki nieprolifracji broni masowej zagłady, konflikt w Afganistanie, walka z terroryzmem, piractwem i handlem narkotykami (s. 265).

Charakteryzując sytuację Rosji w aspekcie wyzwań społecznych wskazuje się, że w pierwszej dekadzie XXI w. rozpoczęła ona działania w kierunku budowy liberalnego modelu polityki społecznej, charakteru stycznego dla krajów anglosaskich. Pojawiła się niezgodność realizowanej w praktyce polityki społecznej z deklaracjami polityków, a przede wszystkim z konstytucyjnym zapisem o państwie socjalnym. Okazało się, że liberalizacja sfery społecznej w ubogim społeczeństwie o silnej tradycji kolektywistycznej i komunitarystycznej nie jest pożądanym i możliwym do skutecznego przeprowadzenia kierunkiem reform (s. 268).

Prezentując kwestie kultury zauważa się, że Rosja ze względu na swoją historię, położenie geograficzne oraz strukturę narodowościową i etniczną charakteryzuje się złożoną tożsamością kulturową. Mieszają się w niej elementy charakterystyczne dla cywilizacji zachodniej i wschodniej. Trudno jednoznacznie w rosyjskim tygłku kulturowym powiedzieć, co należy uznać za europejskie, a co za azjatyckie. Rosyjska kultura ukształtowała się na pograniczu trzech obszarów kulturowych. Z zachodu odczuwalne były wpływy świata łacińskiego, z południowego wschodu – świata islamskiego, natomiast z południowego zachodu bizantyjskiego. Po rozpadzie Związku Radzieckiego doszło do nasilenia się procesów internalizacji w różnych dziedzinach życia społecznego Federacji Rosyjskiej. Jednym z priorytetów aktywności ro-

syjskiej dyplomacji jest dialog międzycywilizacyjny, a w tym urzeczywistnianie inicjatyw podejmowanych na terytorium Wspólnoty Niepodległych Państw, budowa relacji z państwami muzułmańskimi oraz na forach instytucji międzynarodowych.

Za najistotniejsze wartości poznawcze prezentowanej książki należy uznać: 1. podjęcie próby zdefiniowania najważniejszych trendów współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych w Rosji; 2. określenie miejsca Rosji w rzeczywistości kształtowania się zjawisk i procesów globalizacji świata; 3. ukazanie zjawisk i procesów zderzania się specyfiki (tradycji) ustrojowej tego państwa z kształtującym się nowym ładem międzynarodowym; 4. określenie nowych zjawisk życia politycznego ujawniających się w Rosji i jej relacjach z Unią Europejską i przemianami globalnymi świata; 5. ukazanie świata wartości kulturowych, kształtujących życie społeczne oraz politykę społeczną tego państwa.

Andrzej Chodubski

Wojciech Grabowski, *Fundamentalizm muzułmański na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, ss. 185.

Problematyka badań Bliskiego Wschodu w Polsce zajmuje istotne miejsce w polskich naukach humanistycznych i społecznych. Z jednej strony, rozpoznawanie zjawisk i procesów zachodzących w tym regionie świata zwraca uwagę na ich odległą perspektywę z punktu widzenia interesów Polski. Postrzega się je jako element składowy zainteresowania Orientem, który jest nośny w polskiej kulturze, zwłaszcza sytuujący się w dziedzictwie przeszłości (tzw. orientalne poczucie smaku orientalnego); jest on jednak postrzegany (zwłaszcza z pozycji wyznaniowo-religijnych) jako *obcy*. Współcześnie w poznaniu naukowym uwagę poznawczą przyciąga fundamentalizm muzułmański. Podejmowane są różnorodne próby jego definiowania, objaśniania oraz przewidywania skutków jego rozwoju. Problem ten stał się przedmiotem uwagi badawczej w prezentowanej książce.

We *Wstępie* podkreśla się, że zamachy terrorystyczne w Światowym Centrum Handlu (World Trade Center) i Departamencie Obrony (Pentagon) z 11 września 2001 r. zwróciły uwagę opinii międzynarodowej na istniejący w świecie problem fundamentalizmu i terroryzmu. W środkach masowego przekazu pojawia się tendencja do, często błędnego, utożsamiania muzułmanów i ich religii ze skrajnymi odłamami islamu i przemocą dokonywaną przez ekstremistów, którzy stanowią niewielki odsetek całej ummi (wspólnoty) muzułmańskiej. Fundamentalisci, którzy przeprowadzali zamachy terrorystyczne nie reprezentowali poglądów całego świata islamu, zaś widoczna różnica postaw muzułmanów w stosunku do tych aktorów przemocy ukazały wewnętrzne podziały.

Podkreśla się, że zachodnie środki masowego przekazu zaczęły wyciągać z zamachów pochopne wnioski i tworzyć scenariusze zagrożenia, jakie stanowi islam dla Zachodu. Teoria o „zderzeniu cywilizacji” zaczęła zyskiwać na znaczeniu. Niewiele mówiono o tym, że fundamentalisci, przeprowadzając samobójcze zamachy terrorystyczne, wkraczali w kompetencje Stwórcy, którego słowa i nakazy uważali za święte. Zgodnie z pryncypami islamu tylko Bóg może odbierać to, co sam dał – życie. Samobójstwo jest jednym z najczęstszych grzechów i stąd często jest one potępiane zarówno przez intelektualistów, jak i przez zwykłych muzułmanów.

Wykład o fundamentalizmie muzułmańskim podzielono na cztery rozdziały, zatytułowane kolejno: I. Podstawy ideologiczne fundamentalizmu muzułmańskiego i jego znaczenie w stosunkach międzynarodowych; II. Fundamentalizm muzułmański na płaszczyźnie państwowej; III. Fundamentalizm muzułmański na płaszczyźnie międzynarodowej; IV. Fundamentalizm muzułmański – płaszczyzna terroryzmu politycznego. W rozdziale pierwszym wyodrębniono cztery zagadnienia tj. 1. Wyjaśnienie kluczowych terminów (a w tym: 1. Geneza terminu „fundamentalizm”, 2. Geneza zjawiska fundamentalizmu muzułmańskiego, 3. Pojęcie fundamentalizmu muzułmańskiego, 4. Analiza terminu „Bliski Wschód”); 2. Wybrani prekursorzy fundamentalizmu muzułmańskiego (a w tym: 1. Taki ad Din Ibu Tajmija, 2. Muhammad Ibn Abd al-Wahhab, 3. Hasan al-Bauna, 4. Sajjid